

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Přírozené antioxidační systémy

Antioxidační enzymy, nízkomolekulové antioxidanty

PharmDr. Ján Vančo, Ph.D.
Ústav chemických léčiv, FaF VFU Brno

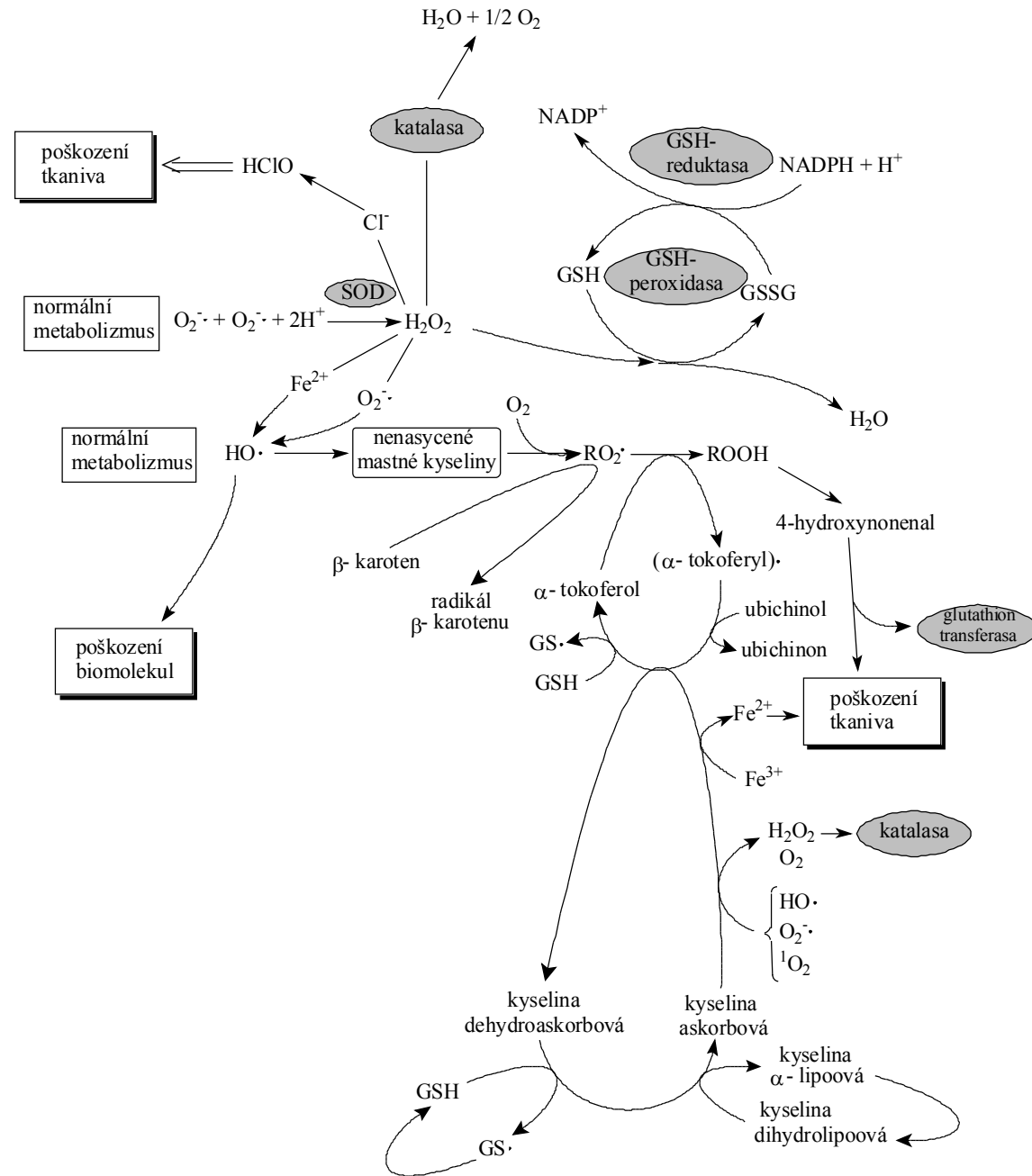
Antioxidační ochranné systémy

- Tvoří spolupracující a vzájemně propojený systém
- Narušení funkce jedné části systému je možné kompenzovat zvýšením aktivity jiné části systému

Dle funkce je jich možné rozdělit na:

1. Systémy vychytávající, konvertující a detoxikující RONS
2. Systémy zabraňující tvorbě RONS (např. chelatační činidla)
3. Reparační mechanismy (např. degradace poškozených proteinů, oprava oxidačně poškozených bazí, apoptosa)

Antioxidační ochranné systémy

Antioxidační ochranné systémy

Antioxidační systémy 1.skupiny:

- Scavengers (vychytávače) - např. superoxiddismutasa – dismutuje superoxid na dikyslík a peroxid vodíku
- Trappers (lapače) – např. vit. E vytváří s hydroxylem stabilní radikál
- Quenchers (zhášeče) – např. β -karoten zháší singletový kyslík

Antioxidační ochranné systémy

Antioxidační systémy 2.skupiny:

- látky vytvářející redoxně stabilní komplexy s Cu(II) a Fe(II), např. transferin, albumin, desferroxamin
- inhibitory enzymů vytvářející volné radikály, např. inhibitory xantinoxidasy, která katalyzuje tvorbu superoxidu ze xantinu nebo hypoxantinu
- enzymy odstraňující peroxidy, např. katalasa nebo peroxidasy, zabraňují tak vzniku hydroxylu Fentonovou reakcí

Antioxidační ochranné systémy

Antioxidační systémy 3.skupiny:

- lipofilní enzymy, např. fosfolipasa A odštěpuje oxidačně poškozené mastné kyseliny
- proteolytické enzymy, které rozkládají poškozené proteiny
- reparační systémy pro opravu oxidačně poškozené DNA, např. reparační endonukleasy

Antioxidační ochranné systémy

Dle molekulové hmotnosti je jich možné rozdělit na:

- Antioxidanty vysokomolekulové
  - enzymové
  - neenzymové
- Antioxidanty nízkomolekulové
  - přírodní
  - syntetické

Dle místa účinku a nejčastějšího výskytu je jich možné rozdělit na:

- cytoplazmatické (hydrofilní)
- membránové (lipofilní)

Antioxidační ochranné systémy

Dle distribuce v různých orgánech:

- vysoká koncentrace kyseliny L-askorbové je v oku (až mM koncentrace), kde hraje úlohu nejdůležitějšího antioxidantu v ochraně před peroxylovými radikály a dalšími ROS (doprovodními a regeneračními antioxidačními systémy jsou β -karoten a GSH)
- vysoká aktivita GSH dependentního antioxidačního a biotransformačního systému (γ -glutamyltransferasa, GPx) je v játrech
- biologicky determinovaná koncentrace antioxidantů – např. kyselina močová v ledvinách (až 10-násobně vyšší koncentrace jako v jiných tělních tekutinách)

Antioxidační enzymy

Superoxiddismutasy

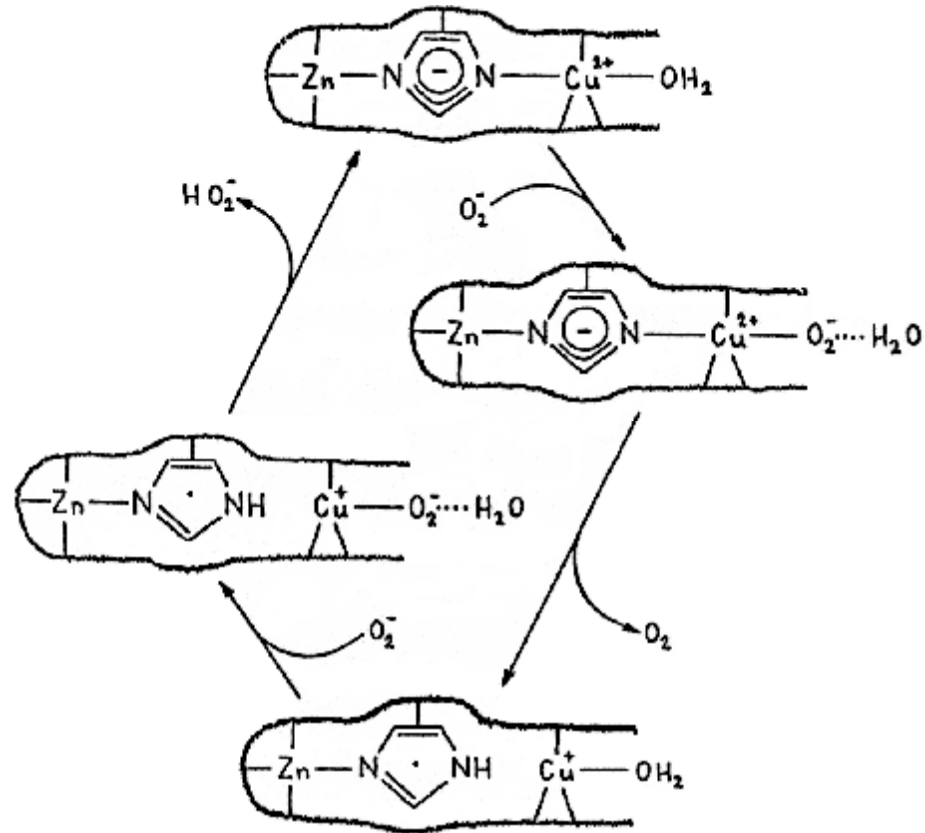
- skupina enzymů katalyzujících dismutaci superoxidu na kyslík a peroxid vodíku
- metaloenzymy - obsahují různé ionty kovů v aktivních centrech
  - Cu,Zn-SOD (SOD-1, EC-SOD)
  - Mn-SOD (SOD-2)
  - Fe-SOD
  - mutantní SOD

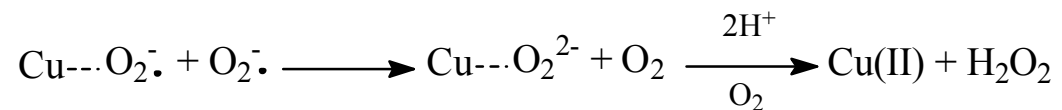
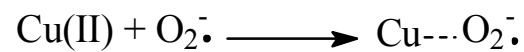
Cu,Zn-superoxiddismutasa

Mechanizmy dismutace:

- redoxní

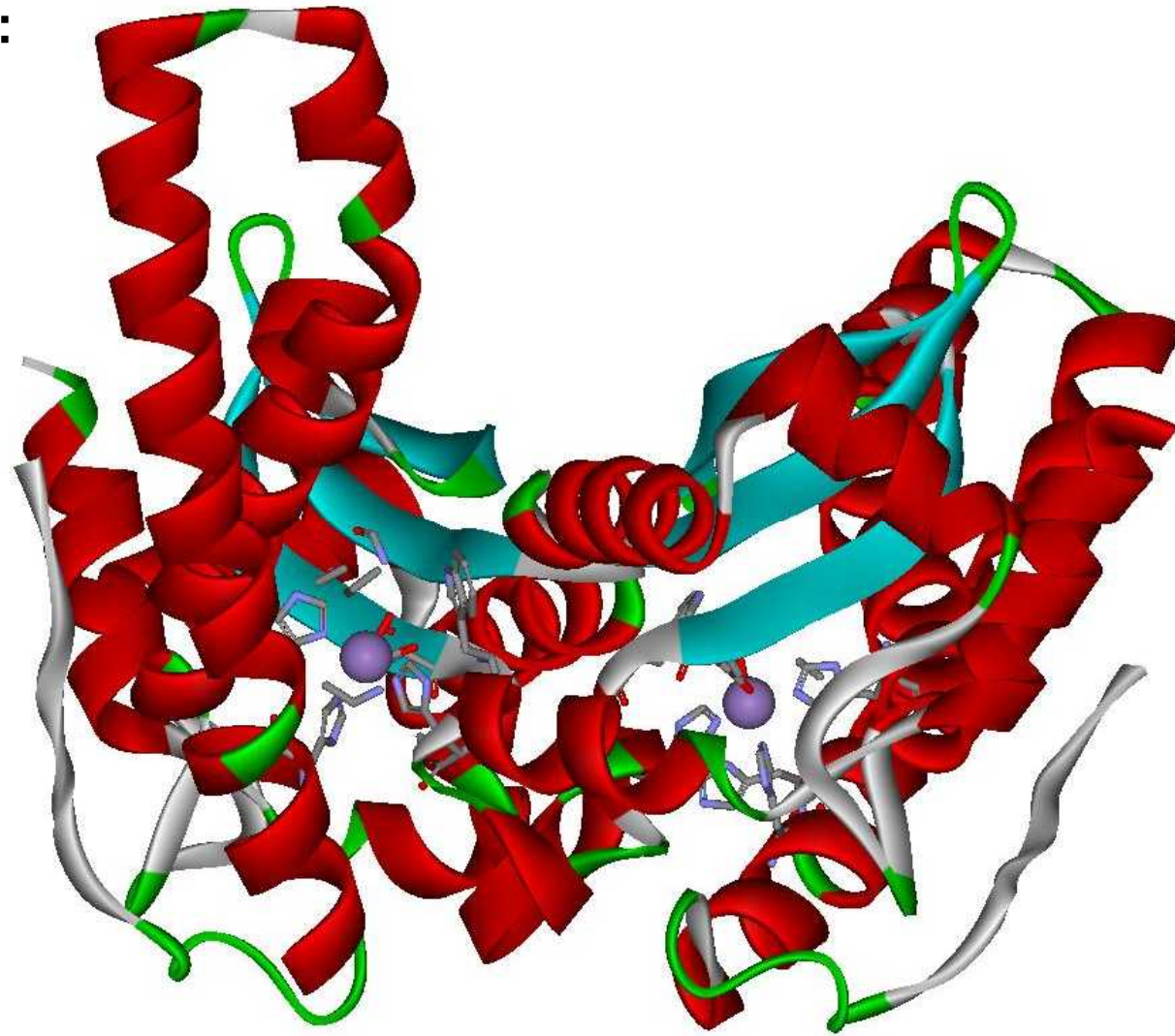

- neredoxní

Mn(III)-superoxiddismutasa

Struktura:

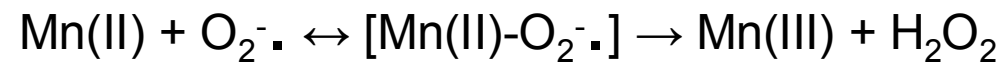
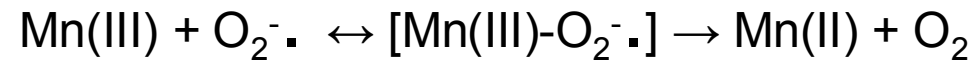

Mn(III)-superoxiddismutasa

Výskyt: mikroorganismy, mitochondrie – v souladu s endosymbiotickou teorií původu mitochondrií

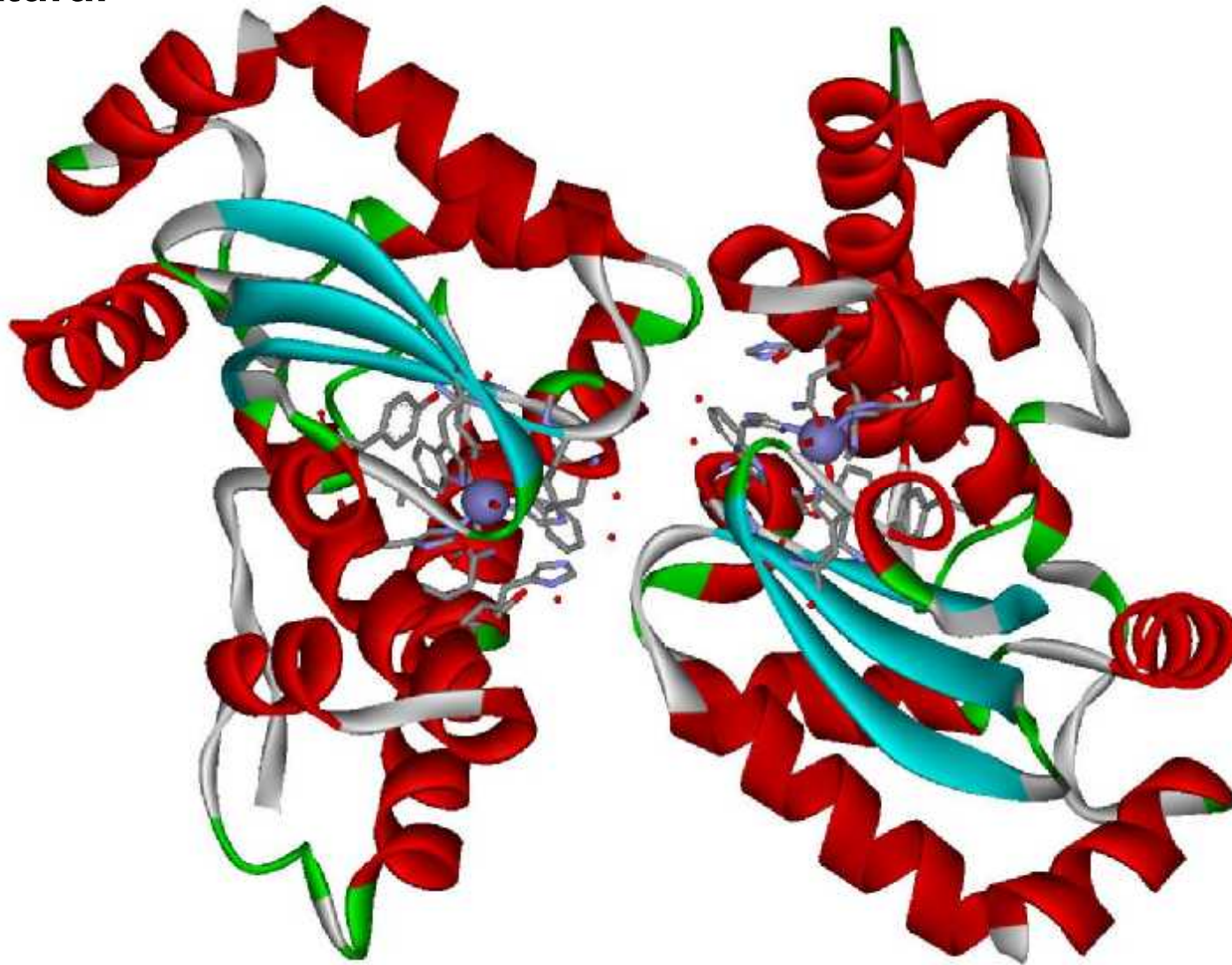
Mechanismus dismutace:

-redoxní

Fe(III)-superoxiddismutasa

Struktura:

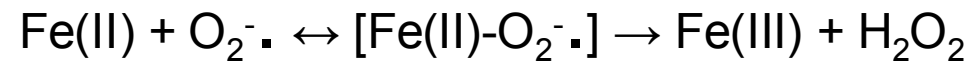
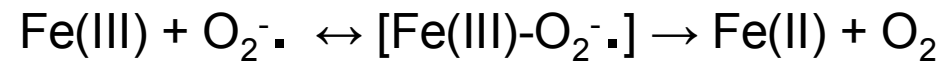

Fe(III)-superoxiddismutasa

Výskyt: mikroorganismy *E.coli*, *B.cereus*; nenachází se v živočišných buňkách

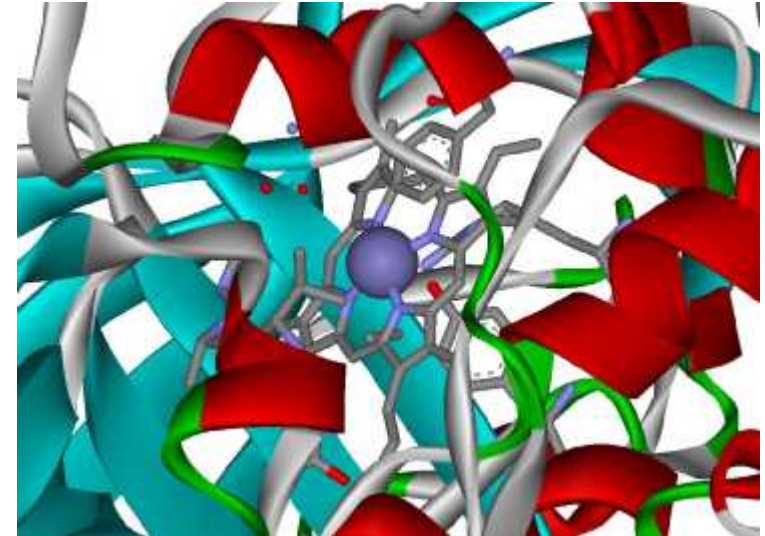
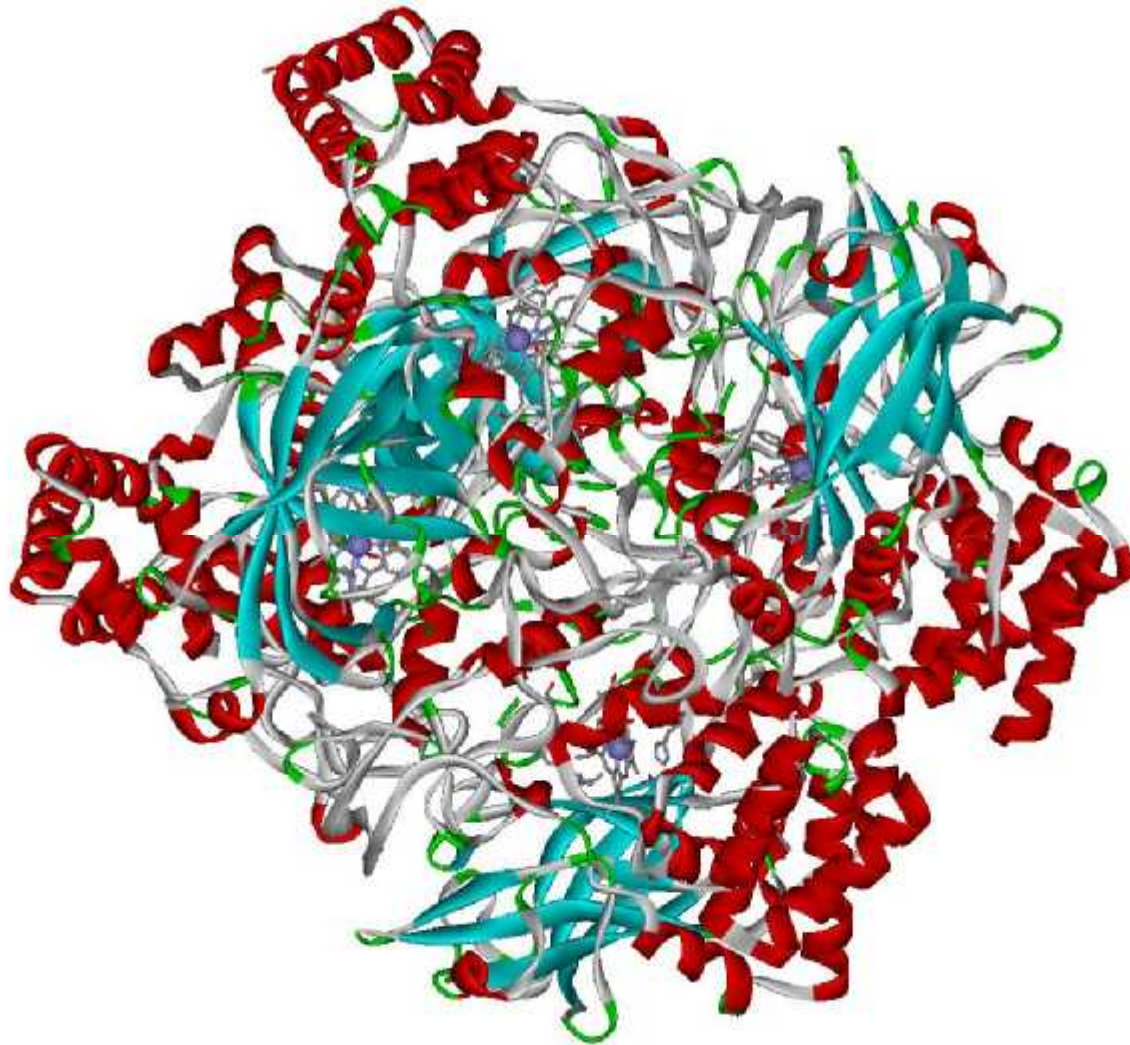
Mechanismus dismutace:

-redoxní

Katalasa

Struktura:

Aktivní centrum:

U mikroorganismů se vyskytuje také tzv. pseudokatalasa, která obsahuje v aktivním centru mangan

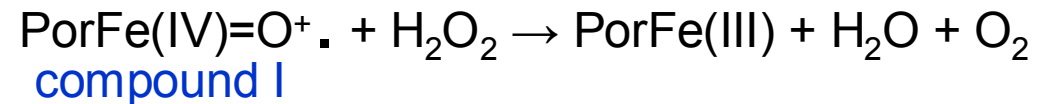
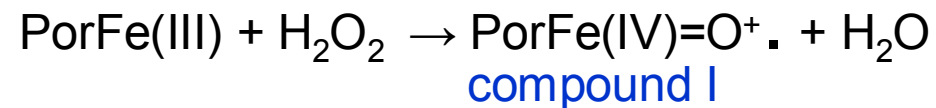
Katalasa

Výskyt: u všech aerobních organismů, u člověka je nejvyšší aktivita katalasy v játrech a erytrocytech

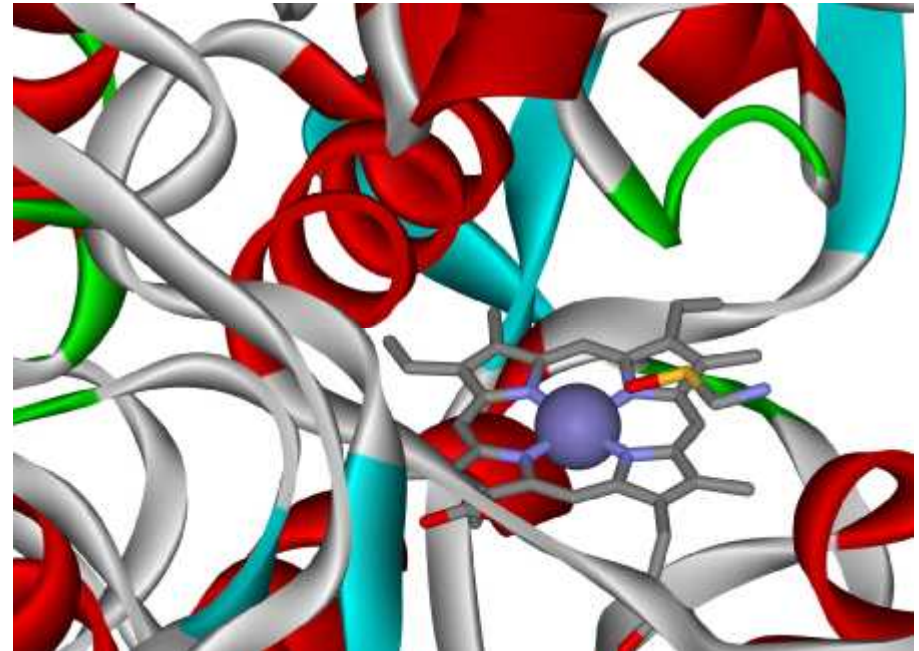
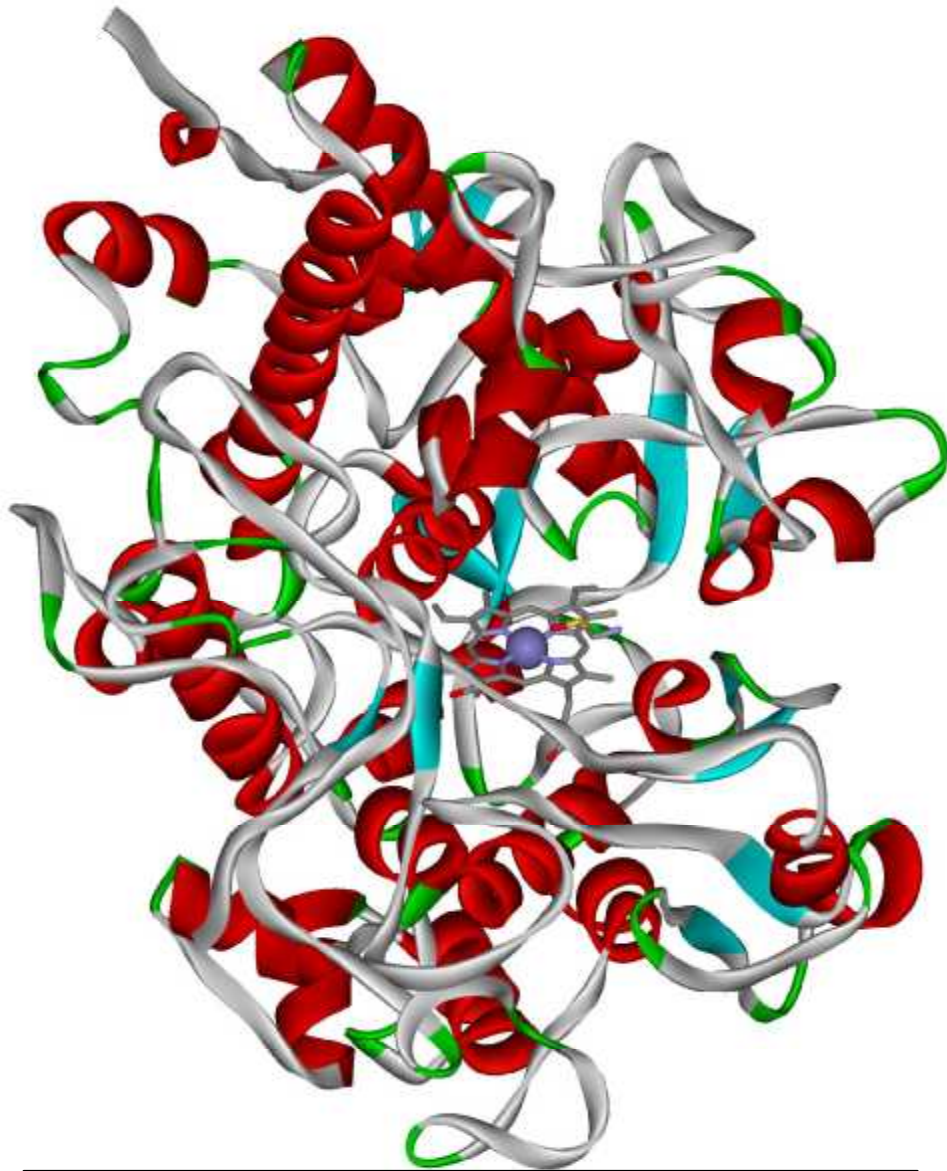
Mechanismus rozkladu H_2O_2 :

-na rozdíl od peroxidasy, reaguje přímo s peroxidem vodíku

-peroxidasy využívají peroxid vodíku k oxidaci jiného substrátu

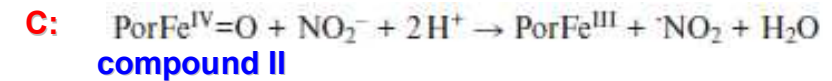
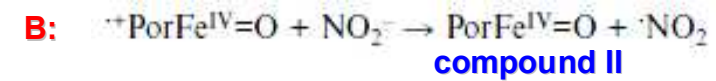
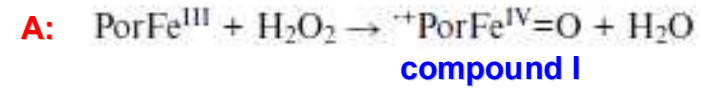
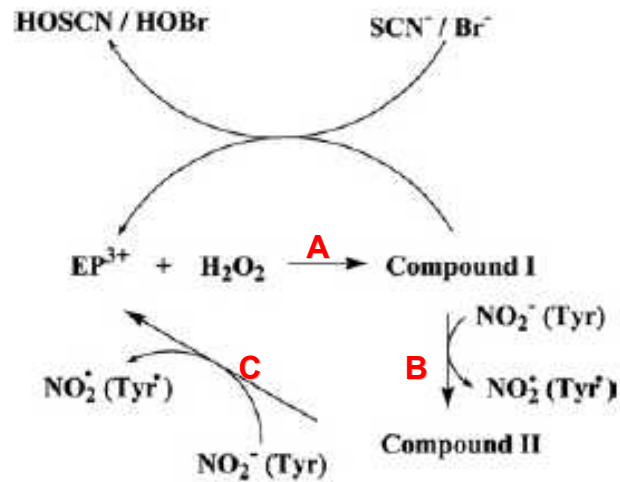

Peroxidasy

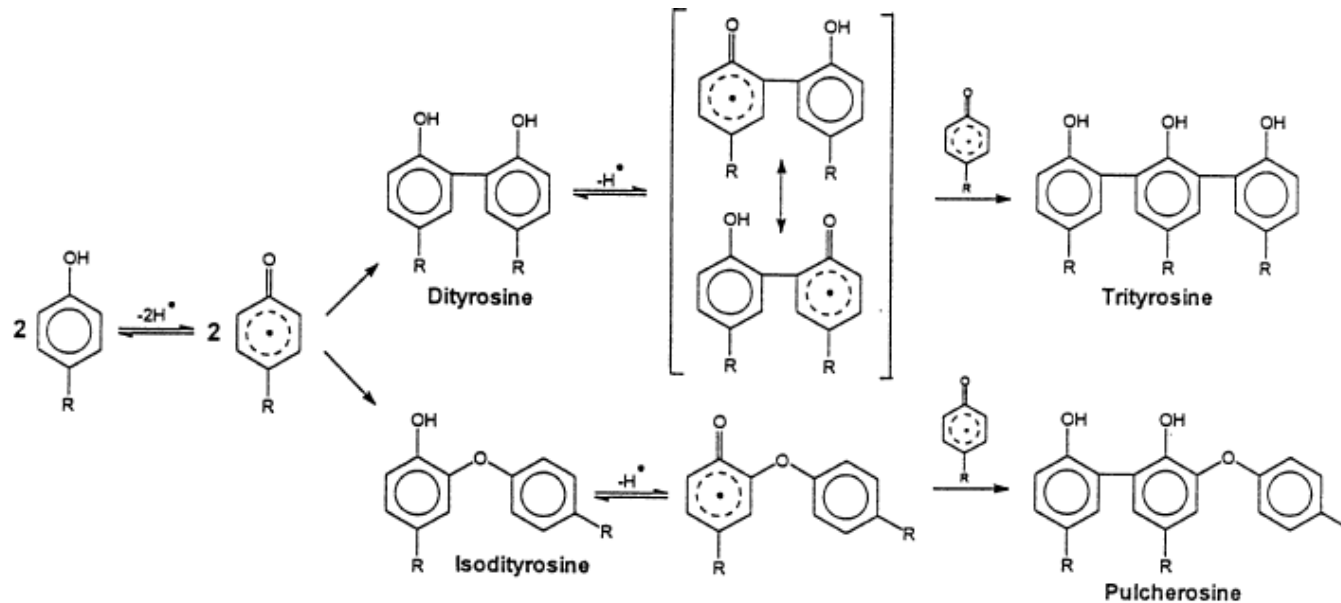

Model krystalové struktury laktoperoxidasy s
přiblížením aktivního místa enzymu s
navázaným oxidovaným produktem HOSCN

Peroxidasy – mechanismus účinku

Scheme 1 The reaction mechanism for oxidation of substrates by eosinophil peroxidase

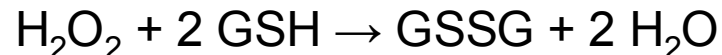
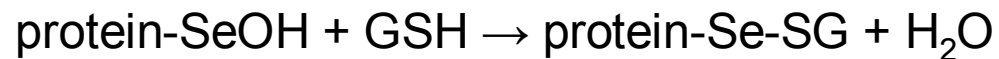
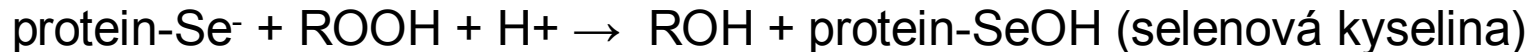
Glutathionperoxidasy (GPx)

Struktura: v aktivním centru obsahuje atom selenu v aminokyselině selenocystein

Výskyt: jenom u živočichů, u člověka je nejvyšší aktivita GPx v játrech, krvi a ledvinách, nižší aktivita je v erytrocytech a oční čočce.

Mechanismus účinku:

-peroxidasa využívá peroxid vodíku k oxidaci glutathionu (GSH) na jeho oxidovanou formu (GSSG)

Glutathionperoxidasy (GPx)

Další biologicky významné peroxidasy:

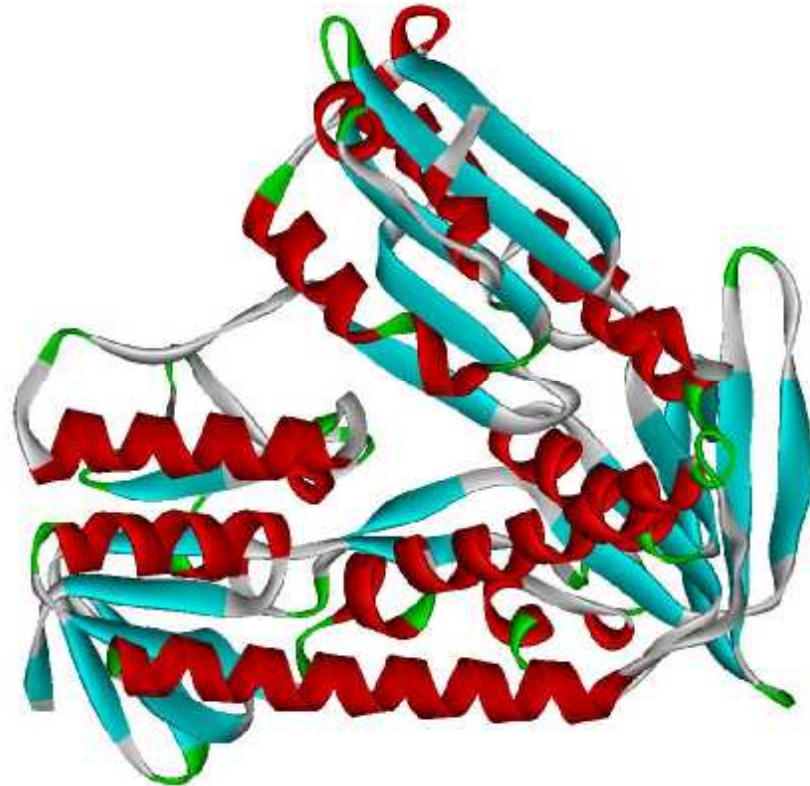
Cytochrom c peroxidasa – vyskytuje se v mitochondriích a některých bakteriích

NADH-peroxidasa

Askorbátperoxidasa

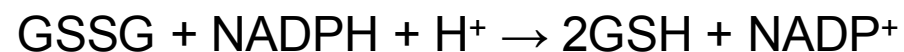
Glutathionreduktasa

Struktura:

Výskyt: u živočichů i mikroorganismů, u člověka je nejvyšší aktivita v orgánech kde je vysoká aktivita GPx.

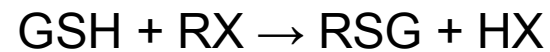
Katalyzuje reakci:

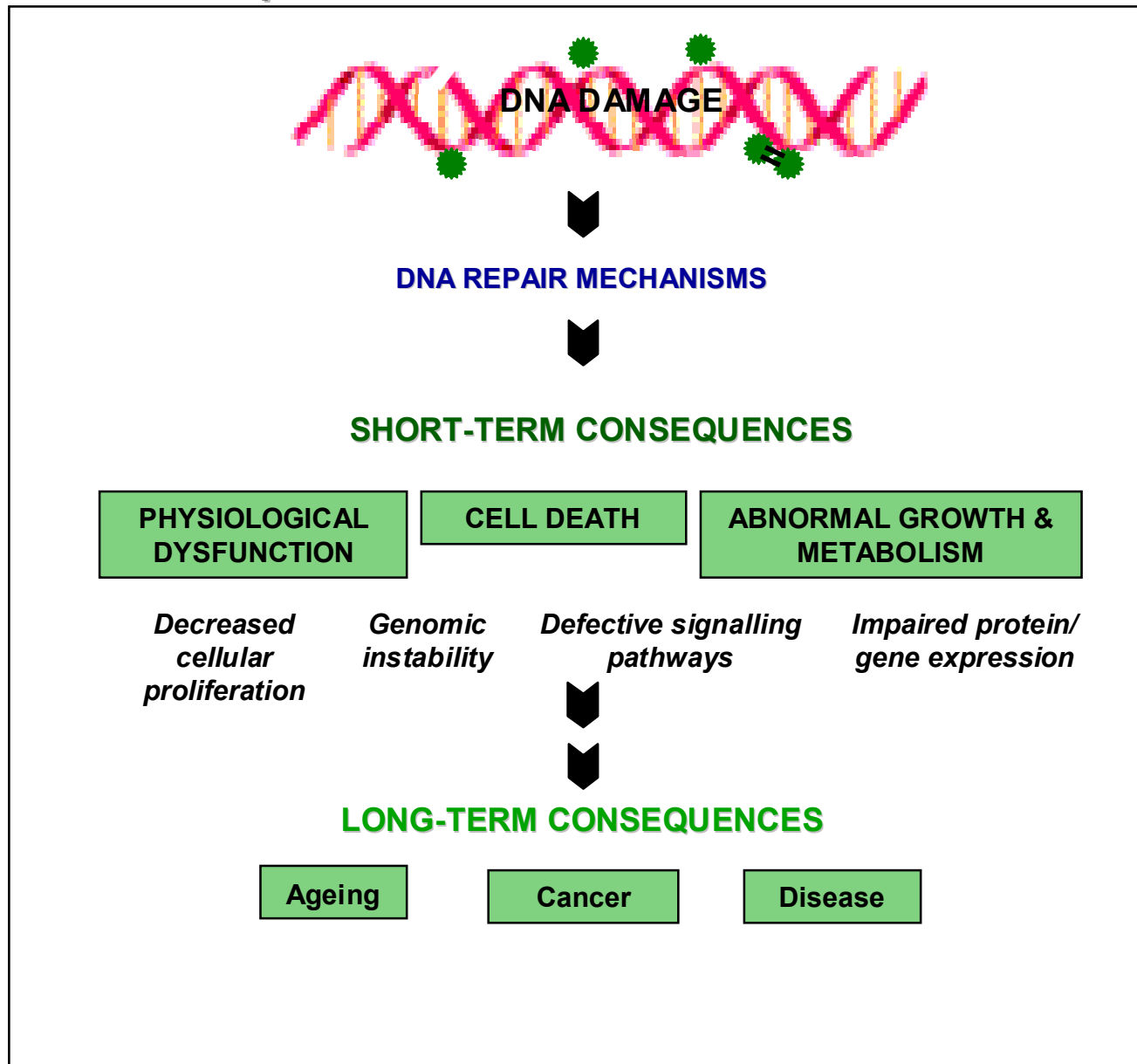
Glutathion-S-transferasa (GST)

Význam: má velký význam při detoxikaci xenobiotik a produktů oxidačního poškození biomolekul, např. konjuguje s 4-hydroxy-non-2-enálem (4-HNE).

Katalyzuje reakci:

Antioxidační systémy 3.skupiny – oprava modifikací DNA

Antioxidační systémy 3.skupiny – oprava modifikací DNA

Význam

- zábrana mutacím neslučitelných s životem,
- zabezpečení produkce plně funkčních proteinů transkripcí,
- modifikace epigeneticky podmíněné regulace transkripce,
- prevence karcinogeneze a geneticky podmíněných onemocnění

Různé mechanismy jsou zprostředkovány specifickými enzymy, napojenými na enzymy obecné syntézy DNA

Základní typy oprav DNA:

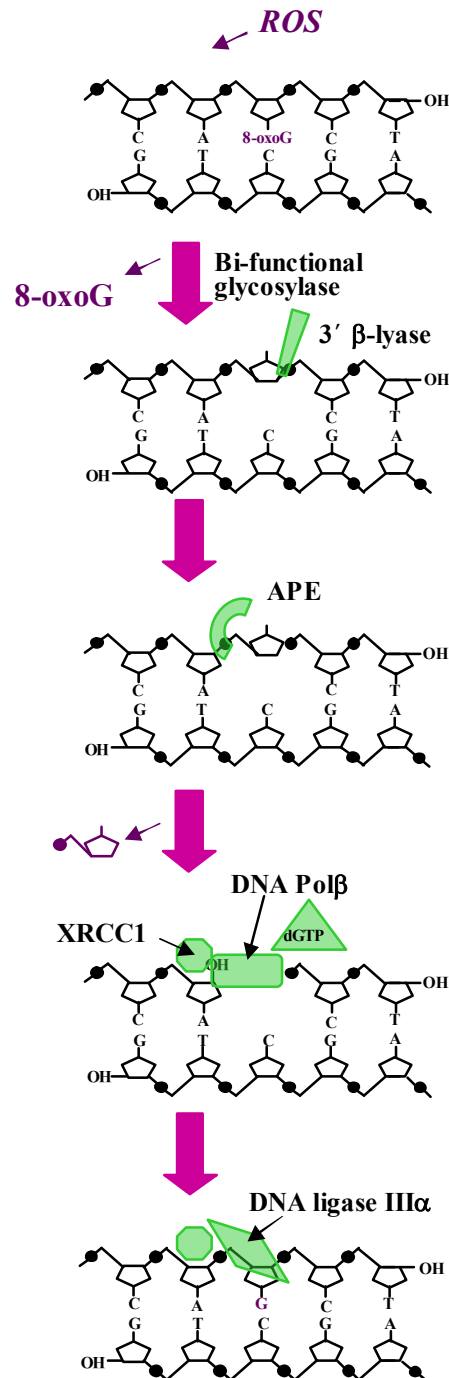
- 1. přímá místní modifikace** – cílená modifikace oxidačního poškození, nejčastěji u dimerů vzniklých působením UV-záření (světlem reaktivovaná fotolyasa) nebo methylovaných míst (v poloze 5-methylovaný cytosin a v poloze 6-*N*-methylovaný adenin) jsou demethylovány pomocí místně specifických enzymů (DNA-demethylas)

Oprava modifikací DNA

Základní typy oprav DNA:

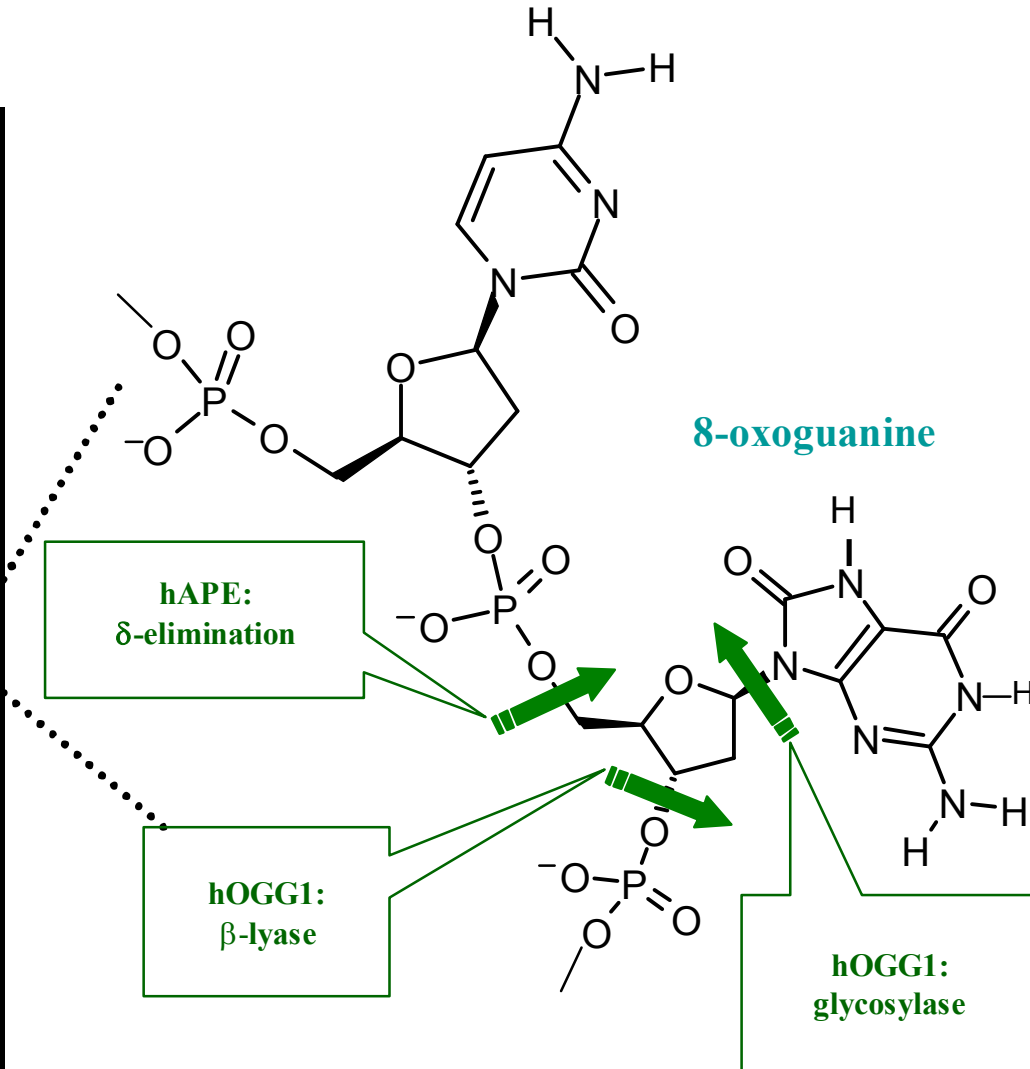
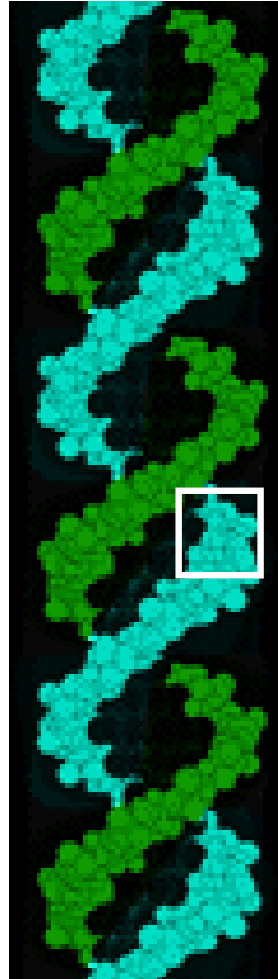
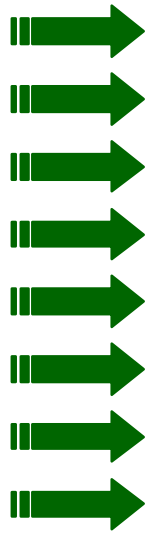
2. BER – Base excission repair (vystříhnutí jediné bázy) se uplatňuje

- u lézí malých rozměrů, obvykle 1-2 bázy vedle sebe
- u abázických míst a jednořetězcových zlomů
- v prvním kroku je specifickou glykosylasou odštěpená poškozená báze
- pak je pomocí b-lyasy a AP endonukleasy odštěpená deoxyribosa a komplementární báze je pak připojena DNA-polymerasou a řetězec je skompletován DNA-ligasou

Nucleic Acids

Reactive Oxygen Species Damage

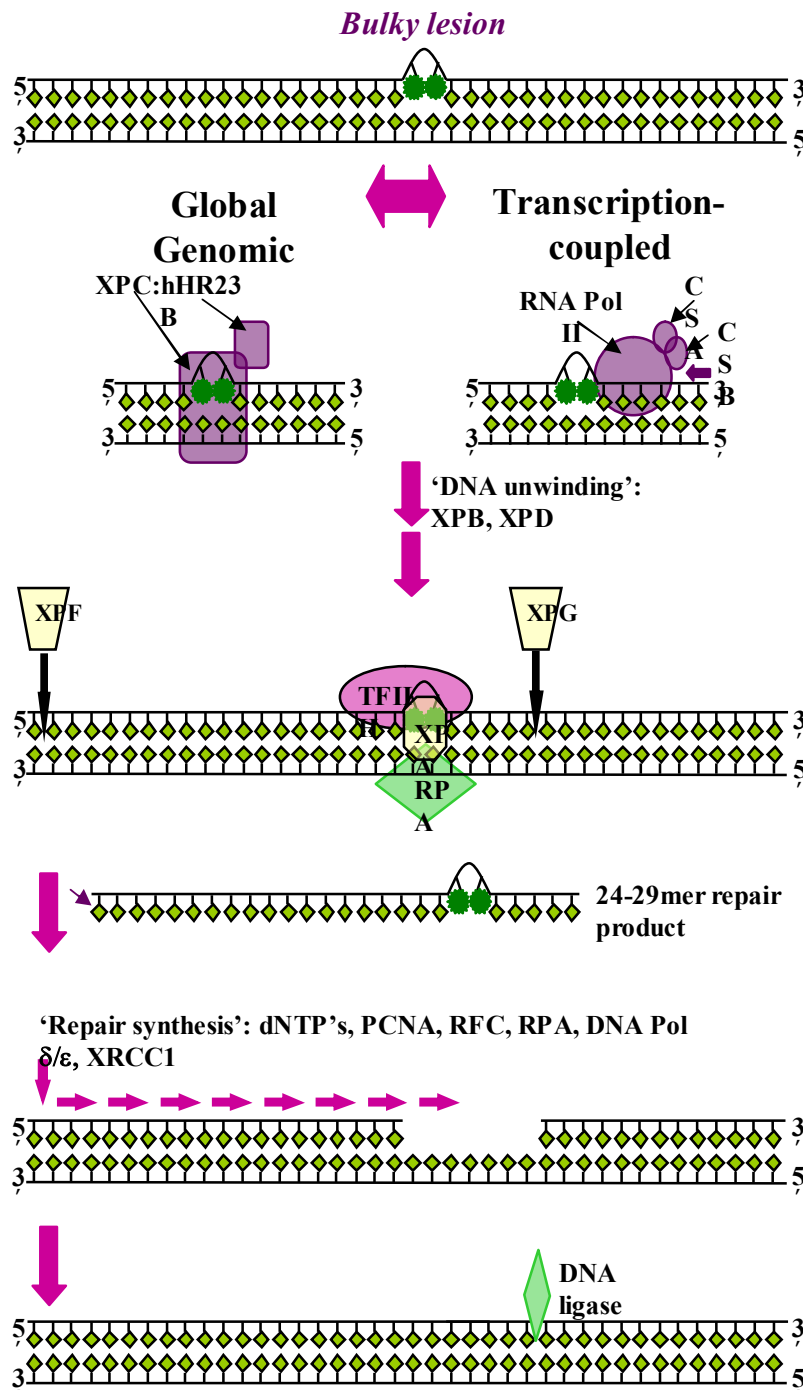
hAPE/HAP1/REF1: human apurinic/aprimidinic endonuclease

Oprava modifikací DNA

Základní typy oprav DNA:

3. NER – Nucleotide excision repair (vystříhnutí nukleotidu/ů) se uplatňuje

- u lézí větších rozměrů, ovlivňujících zejména tvar molekuly DNA
- je záložním systémem pro BER
- NER začíná rozdělením poškozeného vlákna DNA na dvou místech (směrem 5' i 3' od místa poškození DNA) ATP-dependentní nukleasou a uvolní se oligomer dlouhý 24-29 nukleotidů
- vzniklá díra je vyplněná komplementárními bázemi DNA-polymerasou a řetězec je obnovený DNA-ligasou

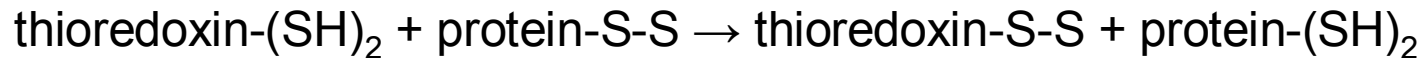

Thioredoxin

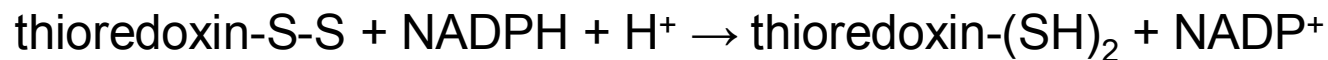
Výskyt: polypeptid s $M_r = 12000$, vyskytuje se u eukaryotů i prokaryotů; obsahuje dvě sousedící $-SH$ skupiny cysteinů, které mohou být oxidovány za vzniku disulfidického můstku

Význam: je kofaktorem mnohých reparačních enzymů, např. methioninsulfoxidreduktasy nebo na thioredoxinu závislé alkyldihydroperoxidreduktasy.

Účastní se reakce:

- do původního redukováného stavu se dostává také pomocí enzymu thioredoxinreduktasy, která obsahuje FAD a je závislá na NADPH; strukturně i mechanismem je podobná glutathionreduktase

Vysokomolekulové chelatační činidla

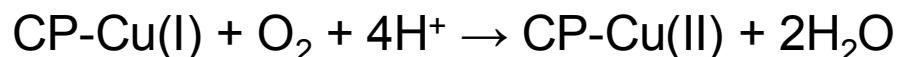
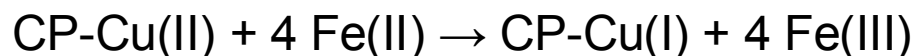
Vážoucí Fe(II) a Fe(III):

- Transferin – vazbová kapacita 20-30%, obvykle váže ióny Fe(III) z transferinu, zabraňuje vzniku hydroxyly a peroxidaci lipidů
- Laktoferin – uvolňuje se degranulací PMN leukocytů, obvykle váže Fe(III), zabraňuje vzniku hydroxyly a lipoperoxidaci
- Haptoglobin – váže hemoglobin a met-hemoglobin a vylučuje je z radikálových reakcí
- Hemopexin – má vysokou afinitu k hemu, inhibuje lipoperoxidaci
- Albumin – má vysoké zastoupení v krvi (50g/l), váže Fe(II) i Cu(II), ale nezabraňuje tvorbě HO·, díky lokálnímu účinku hydroxyly se řadí mezi sebeobětující antioxidanty (self-sacrificing antioxidants)
- Ceruloplasmin – vykazuje ferroxidasovou aktivitu (oxiduje Fe(II) na Fe(III)), napomáhá reinkorporaci Fe(III) do ferritinu, reaguje přímo se superoxidem, ale nedismutuje ho!, navázané ionty Cu(II) a Cu(I) nezpůsobují tvorbu hydroxyly
- Siderofory a Hpcidin – siderofory jsou tvořeny mikroorganismy pro přímé získávání železa z lidského organismu, hepcidin těmto mechanismům brání, je syntetizován v játrech a vylučován močí, obsahuje 8 Cys z 20-25 aminokyselin

Vysokomolekulové chelatační činidla

Vážoucí Cu(II) a Cu(I):

- Albumin – má vysoké zastoupení v krvi (50g/l), váže Fe(II) i Cu(II), ale nezabraňuje tvorbě HO·, díky lokálnímu účinku hydroxyly se řadí mezi sebeobětující antioxidanty (self-sacrificing antioxidants)
- Ceruloplasmin – vykazuje ferroxidasovou aktivitu (oxiduje Fe(II) na Fe(III)), napomáhá reinkorporaci Fe(III) do ferritinu, reaguje přímo se superoxidem, ale nedismutuje ho!, navázané ionty Cu(II) a Cu(I) nezpůsobují tvorbu hydroxyly

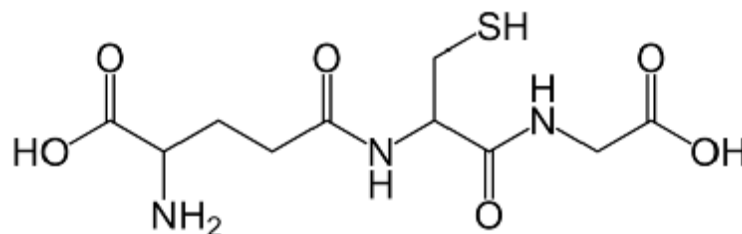

- Metalothioneiny – MT-I a MT-II v tkáních, MT-III v mozku; obsahují 23-33% sirné aminokyseliny cysteinu, vážou celou řadu těžkých kovů (5-7 iontů na molekulu), reagují se singletovým kyslíkem a hydroxyly za vzniku thiylových RS· radikálů, které se detoxikují dimerizací nebo GSH
- Fytochelatiny – vyskytují se v rostlinách a plní pravděpodobně funkci metalothioneinu

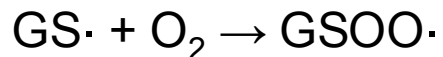
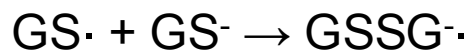
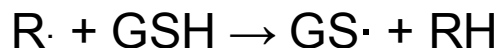
Nízkomolekulové, v lidském těle syntetizované antioxidanty

Glutathion (GSH)

- složení

- reaguje s hydroxylovými radikály, HOCl, peroxynitritem, alkylhydroxylmi a alkylperoxylmi, C-radikály, oxidem dusnatým a singletovým kyslíkem

Nízkomolekulové, v lidském těle syntetizované antioxidanty

Bilirubin

- koncový produkt degradace hemu u člověka
- váže se s albuminem a chrání ho a navázané mastné kyseliny před oxidačním poškozením
- je výrazným vychytávačem peroxylových radikálů a singletového kyslíku

α -Keto kyseliny

- ketokyseliny jako pyruvát nebo α -ketoglutarát jsou schopny vychytávat peroxid vodíku a pravděpodobně i HOCl a ONOO⁻

Steroidní hormony

- hormony estradiol, estron a estriol jsou schopny inhibovat lipoperoxidaci (včetně peroxidace LDL)
- slouží jako blokátory řetězové reakce lipoperoxidace (reagují s alkylperoxylovými meziprodukty za vzniku stabilnějšího fenoxylového radikálu)

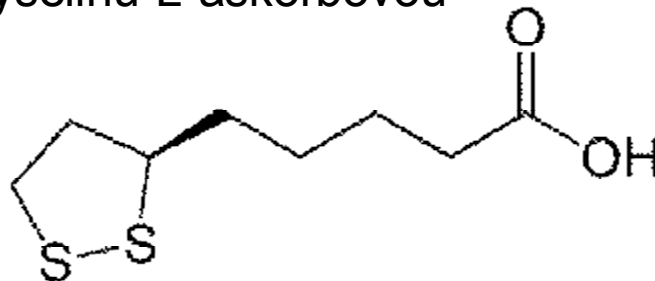
Nízkomolekulové, v lidském těle syntetizované antioxidanty

Melatonin a serotonin

- serotonin blokuje přímo lipoperoxidaci (vytváří stabilný fenoxylový radikál)
- melatonin není schopný účinkovat tímto mechanismem, stimuluje ale produkci antioxidantních enzymů, např. glutathionperoxidasy

Kyselina α -lipoová

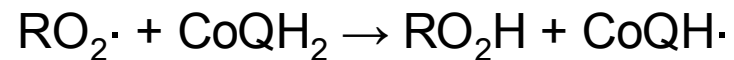
- je silným redukčním činidlem, kofaktorem mnohých enzymů, např. při dekarboxylaci ketokyselin
- reaguje s alkyperoxyly, HOCl, hydroxylovými radikály, peroxynitritem a chelatuje Cu(II) i Fe(II)
- je schopna redukovat GSSG na GSH, tokoferylový radikál na tokoferol a dehydroaskorbát na kyselinu-L-askorbovou

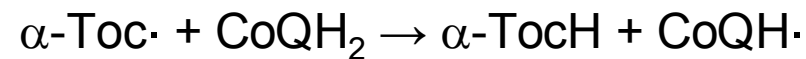
Nízkomolekulové, v lidském těle syntetizované antioxidanty

Koenzym Q (CoQ)

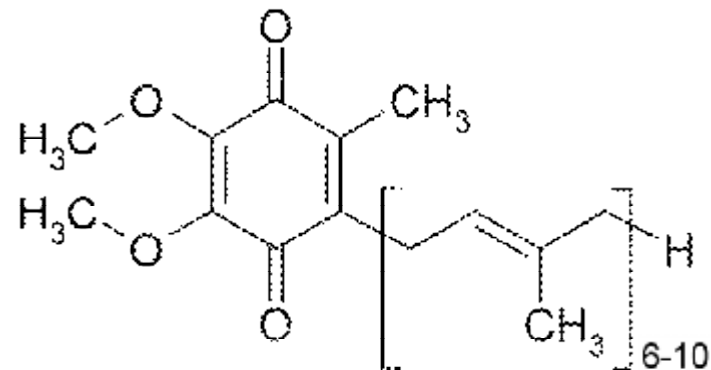
- hraje významnou roli v mitochondriálním elektrontransportním řetězci, integruje se do membrán
- v biologických systémech vystupuje v redukované formě (ubichinol – CoQH₂) a oxidované formě (ubichinon CoQ), meziproductem jednoelektronové oxidace ubichinolu je semichinon (CoQH·)
- reaguje s peroxyly a tím je schopen narušit řetězovou reakci lipoperoxidace

- je schopen regenerovat tokoferolový radikál na tokoferol

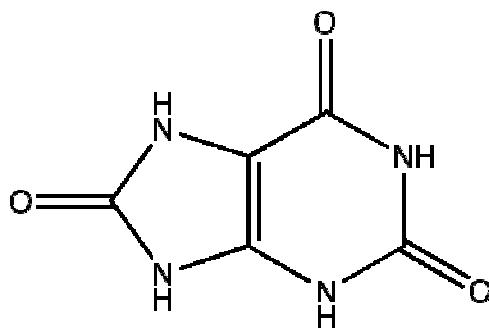
- ubichinon může být regenerován na ubichinol enzymem DT-diaforasou

Nízkomolekulové, v lidském těle syntetizované antioxidanty

Kyselina močová

- reaguje přímo s hydroxylovými radikály za vzniku stabilnějšího radikálu
- je výborným vychytávačem peroxynitritu a reaguje i s peroxidem vodíku a alkylperoxyly

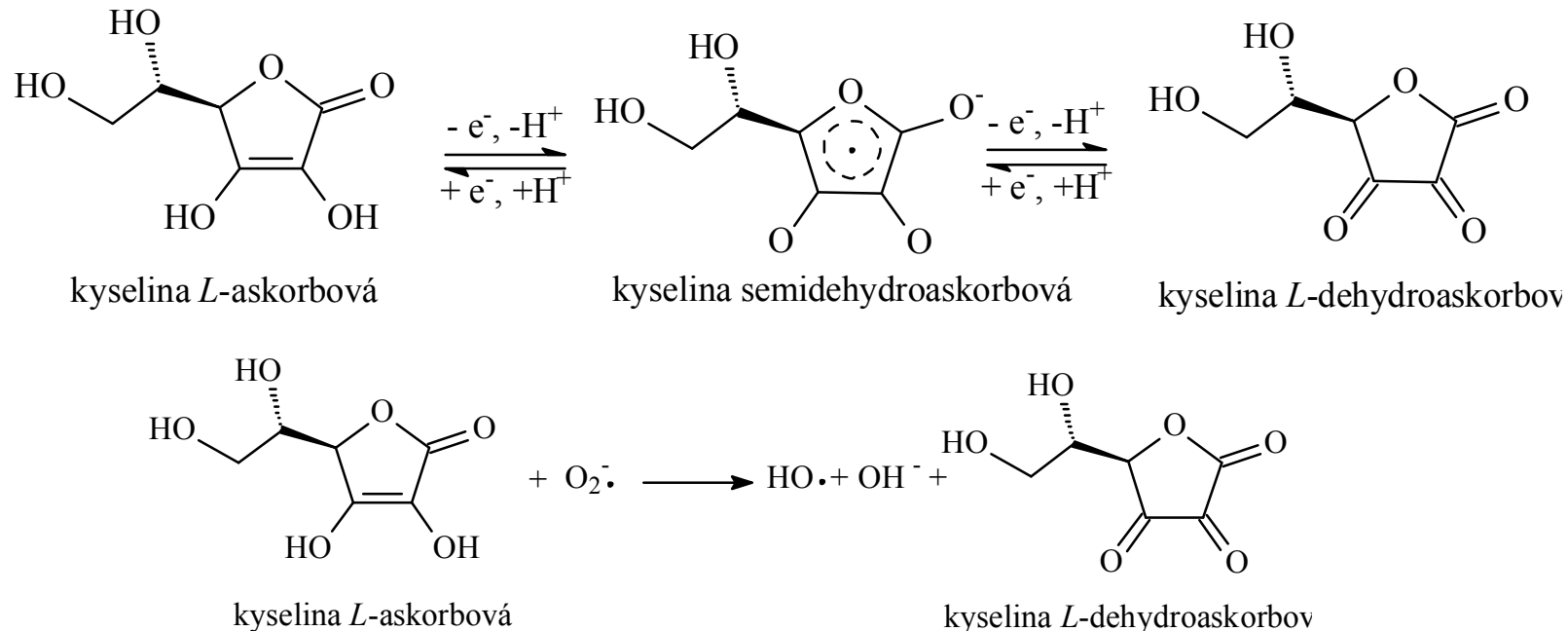
Další nízkomolekulové antioxidanty

- dipeptidy obsahující histidin – karnosin, homokarnosin a anserin
- melaniny – vznikají enzymově i neenzymově z DOPA
- aminokyseliny a cystein-obsahující dipeptidy (např. cysteinylglycin)

Vybrané nízkomolekulové antioxidanty získávané z potravy

Kyselina L-askorbová (vitamin C)

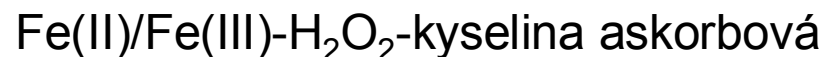
- je významným ve vodě rozpustným antioxidantem (reaguje s HO·, superoxidem, peroxyly, peroxidem vodíku, singletovým kyslíkem, thiylovými radikály nebo fenoxylými radikály)
- je také významným kofaktorem mnohých enzymů, např. prolinhydroxylasy, lysinhydroxylasy, dopamin-β-hydroxylasy, je substrátem pro askorbátperoxidasu, NADH-semidehydroaskorbátreduktasu a GSH-závislou dehydroaskorbátreduktasu

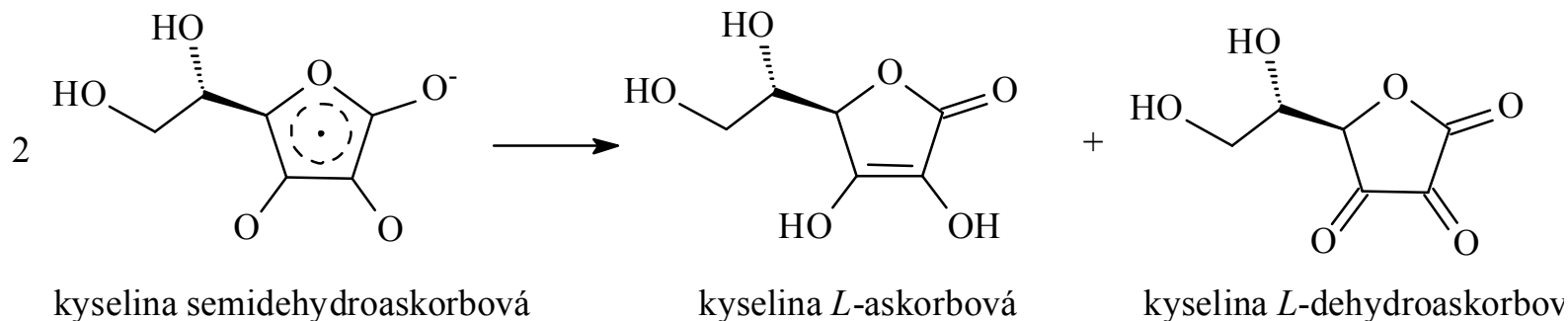
Vybrané nízkomolekulové antioxidanty získávané z potravy

Kyselina L-askorbová (vitamin C)

- za určitých podmínek může působit také prooxidačně, např. v systému

- kyselina L-askorbová výrazně zvyšuje rychlost této reakce, pravděpodobně cyklickou redukcí vznikajících Fe(III) na Fe(II)
- je tu terapeutické riziko pro pacienty léčené železnatými solemi v kombinaci s vitamínem C

Vybrané nízkomolekulové antioxidanty získávané z potravy

Tokoferol (vitamin E)

- je nejvýznamnějším vychytávačem peroxylových radikálů v membránách
- tím přerušuje řetězovou reakci peroxidace membránových lipidů

